

*До спеціалізованої вченої ради К 26.008.04
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»*

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук

Ковальчука Олександра Михайловича

**на дисертацію Кістяника Володимира Івановича «Судова аргументація:
особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Сучасні інтеграційні процеси, які відбуваються у світі, сприяють оновленню підходів до багатьох теоретико-правових проблем. Останнім часом, особливу увагу привертає до себе поняття судової аргументації, її форми та методи, які сприяють забезпеченню справедливого правосуддя.

Загалом аргументація може здійснюватись у різних сферах суспільного життя, зокрема у політиці, економіці. У правовій сфері юридична аргументація є необхідним елементом у правотворчій, правозастосовчій і правотлумачній діяльності. Це свідчить про важливість даної категорії у правовій матерії.

Проблема визначення поняття судової аргументації у вітчизняній юридичній науці є складною, оскільки існує ряд визначень і кожен науковець намагається дати своє трактування, акцентуючи увагу на тих чи інших ознаках. Аналогічна ситуація з даної проблеми і в європейській науці. Все це надає значущості дисертаційному дослідженню, можливістю використати всі наукові методи з метою досягнення єдиної теоретичної основи в питанні судової аргументації.

Актуальність теми дисертації зумовлена відсутністю загальнотеоретичного комплексного дослідження судової аргументації і не викликає ніяких сумнівів, як з точки зору загальнонаукової значущості проблеми дослідження, вирішення якої має важливе значення, як для подальшого розвитку теорії вітчизняної науки, так і для вдосконалення практичних аспектів судової аргументації.

Заслуговує всебічної підтримки обраний автором системно-функціональний дискурс дослідження, що позитивно позначився на достовірності та об'єктивності висвітлення матеріалу та висновків.

Слід погодитися із дисертантом в тому, що він поставив за мету з урахуванням здобутків юридичної науки, а також іноземної та вітчизняної судових практик, комплексно дослідити судову аргументацію як один із видів юридичної аргументації в аспекті її застосування учасниками судового процесу, з'ясувати її відмінності в різних юрисдикціях і правових сім'ях, насамперед європейських.

Актуальність теми дослідження посилюється в зв'язку з незавершеністю процесів судової реформи, становлення правової держави в Україні. Зважаючи на задекларований європейський вектор розвитку України, звернення до даної тематики є своєчасним та раціональним.

Слід констатувати, що в Україні, на сьогодні недостатньо фундаментальних праць з даної тематики і є нагальна потреба у змістовному дослідженні судової аргументації.

Практично, сьогоднішня модель аргументації органів конституційної та судів загальної юрисдикції не завжди відповідають існуючим на сьогодні стандартам провідних правових систем світу. В цьому контексті, поява нового дослідження, яке в цілому базується на проведенні порівняльного аналізу судової аргументації в романо-германській та англосаксонській правових сім'ях та особливістю аргументації органів конституційної та судів загальної юрисдикції, є своєчасною та важливою.

Звернення Володимира Івановича до названої теми не може не викликати схвалення. Перед автором стояли непрості завдання, з якими він справився успішно. В цілому висвітлення та обґрунтування актуальності теми характеризує наукову зрілість і професійну підготовленість дисертанта.

Належна ступінь обґрунтованості і достовірності наукових результатів дисертаційного дослідження Кістяника Володимира Івановича забезпечується тим, що дисертант чітко визначив план та актуальність теми кандидатської дисертації, об'єкт, предмет, цілі і завдання, які ставить перед собою.

Особливо хотілося б звернути увагу на ті наукові методи дослідження, які використав автор у своїй роботі. Це зокрема: історичний, діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, герменевтичний, соціологічний, порівняльно-правовий, які дали можливість дисертанту успішно впоратися з поставленим завданням. Дисертаційне дослідження повністю узгоджується з метою і завданнями дослідження.

В. І. Кістяник здійснив аналіз досить широкого кола наукової літератури, використовуючи фундаментальні праці відомих як вітчизняних так зарубіжних вчених, теоретиків права, істориків, філософів, починаючи із стародавніх часів і закінчуючи сучасними науковими розробками, а також міжнародних актів і вітчизняного законодавства та юридичної практики.

Про обґрунтованість і достовірність висновків дисертації свідчать 12 самостійних наукових публікації дисертанта, 9 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях (серед них 2 – в іноземному науковому виданні, серед них – 1 у періодичному науковому виданні держави, яка входить до організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу), а також у тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура роботи є цілком виправдана і логічно виважена, що дало можливість автору у системній та логічній послідовності викласти значний за обсягом аналітичний та емпіричний матеріал, критично осмислити великі обсяги

інформації, здійснити всесторонній ґрунтовний аналіз різних наукових позицій та обґрунтувати власну точку зору, достатньо повно розкрити тему дослідження, зробити належні і аргументовані наукові висновки.

Наукова новизна одержаних результатів рецензованого дисертаційного дослідження В. І. Кістяника полягає в тому, що це є перша комплексна монографічна робота в українській правовій літературі, в якій розкриваються не тільки особливості судової аргументації, але й подаються нові пропозиції, положення, які заслуговують на увагу.

Її новизна проявляється у методологічному підході до розуміння поняття та правової природи судової аргументації. Позитивним є авторське визначення поняття «судова аргументація» як різновиду юридичної аргументації, виокремлення якого зумовлено сутністю та призначенням суду, його місцем у розв'язанні конфліктів та інших питань, особливості якої залежать від ролі учасника в судовому процесі. Судова аргументація також залежить від правової культури та правової свідомості учасників судового процесу.

Як позитивний елемент дослідження, слід відзначити аналіз особливостей судової аргументації в романо-германській та англосаксонській правових сім'ях, відмінності між ними в побудові аргументів у судовому процесі, які полягають у застосованих судом ознаках досліджуваних доказів, логічних прийомах, рівні втручання судді у дослідження справи, джерелах судової аргументації, способах альтернативного визначення судових спорів, способах офіційного тлумачення.

Придає значущості роботі визначення особливих ознак аргументації, застосованої Конституційним Судом України, до яких відносять перевагу індуктивної моделі аргументації, офіційний характер правотлумачної діяльності, широке використання дослідницького (пошукового) принципу, вплив доктрини *amicus curiae* та «політичного питання», доктринальний підхід до вирішення судової справи, контрольований рівень дискреції.

Позитивній оцінці підлягає виокремлення дисертантом специфічних ознаки аргументації судів загальної юрисдикції в Україні, а саме: залежність від спеціалізації судочинства, переважання дедуктивної моделі аргументації, активне використання риторичного підходу, наявність емоційно-психологічних складників.

Цінним для юридичної науки є аналіз поглядів на становлення судової аргументації і її місце в системі юридичної аргументації видатних мислителів минулого, де здобувач небезпідставно стверджує, що більшість результатів дослідження не втратили своєї значущості та актуальності і в наш час, більше того, в період міжнародної інтеграції, інтерес до такої проблеми зростає.

Заслуговує на увагу висновок дисертанта, що у Новий період розвиток судової аргументації було спрямовано на дотримання правових цінностей та ідей. Судова аргументація у цей період розвивалась на гуманістичних концепціях, розвинутих під впливом ідей природного права, а також розвинулися доктринальні положення щодо тлумачення, яке було пов'язане з герменевтикою.

Не піддається сумніву висновок про те, що особливістю Новітнього періоду розвитку судової аргументації є вдосконалення існуючих і формування нових загальнотеоретичних підходів, які мають якісно новий зміст таких як практичний аргумент, нова риторика, а також набули розвитку індуктивна, дедуктивна та когерентна моделі судової аргументації.

Дисертант довів, що особливістю загальнотеоретичних основ судової аргументації є питання дотримання правових цінностей у нормозастосовному процесі. Їх досягнення можливе не через механічний підхід до ситуації, а через спосіб глибокого теоретичного осмислення з метою захисту основоположних прав людини, що відображається в аргументації судового рішення. Судова аргументація має свої особливості, які полягають у меті – досягнення справедливості у судовому процесі.

Як заслугу дисертанта, необхідно розцінювати здійснений ним аналіз сучасних підходів, які застосовуються у різних видах судового процесу таких

як «практичний аргумент», логічний, соціологічний, правовий реалізм, риторичний, діалектичний, прагма-діалектичний, герменевтичний, когерентний, зазначаючи при цьому, що у сучасній науці пропонується чимало критеріїв їх класифікації, проте жодна із них не є ідеальною, а деталі типології не завжди адаптовані з урахуванням потреб конкретних завдань.

Важливим з наукового погляду є позиція дисертанта, що використання правил і прийомів аргументації в судовому процесі залежить від таких факторів як рівень правової свідомості та рівень правової культури учасників судового процесу, від навичок застосування матеріального та процесуального законодавства, правовий статус сторони у справі, вид судочинства, в якому перебувають учасники процесу, а також інстанційність, яка впливає на обсяг розгляду судом відповідних питань.

Позитивним в роботі є те, що дисертант акцентує увагу на різних причинах поширення низького рівня застосування аргументації. З-поміж них виокремлює низький рівень праворозуміння, низький рівень правосвідомості та правової культури, недостатній рівень академічної освіти.

У роботі небезпідставно стверджується, що судова аргументація формується під впливом традицій відповідних правових сімей. Завдяки їх функціонуванню та розвитку застосовуються правові категорії, які вдосконалюють судову аргументацію у визначених аспектах. Незважаючи на характерні відмінності судової аргументації в англосаксонській та романо-германській правових сім'ях, все ж таки спостерігається тенденція до запозичення позитивних здобутків кожної із правових сімей іншою.

Заслуговує на увагу позиція автора, що складники тлумачення, які виражають судову аргументацію Конституційного Суду України, не мають статичного характеру і змінюються з урахуванням умов соціального, економічного, політичного, правового та іншого розвитку. У діяльності Суду проявляється динамізм у розвитку права на підтримку, зокрема реалістичної та соціологічної доктрин. Його позиція є впливовою під час конкретних умов

розвитку суспільства. Сказане підкріплюється конкретними рішеннями Конституційного Суду України.

Слушною є думка дисертанта, що захист прав та свобод людини і громадянина повинен бути пріоритетним орієнтиром у діяльності судів загальної юрисдикції. У зв'язку з цим, не варто оминати увагою тієї обставини, що захист має бути дотичний до принципу справедливості, який покладений в основу судового процесу. Один із таких напрямів повинен полягати у створенні системи оперативного врегулювання справ у суді, адже тривалий їх розгляд – це також порушення права на справедливий суд, що покладено в основу міжнародних зобов'язань України, зокрема в контексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Обґрунтованою є позиція В. І. Кістяника, що саме застосування дедуктивного підходу інколи є причиною правового нігілізму у ситуації, коли з посиланням на відповідні норми законодавства відбувається нівелювання правових цінностей, які становлять основу демократичного розвитку держави. Часто представники суддівського корпусу недостатньо обґрунтовують застосування того чи іншого принципу у справі. Аргументація згідно з принципами могла б стати компромісним варіантом з огляду на наявну проблему поєднання дедуктивного та індуктивного підходів у судовій практиці.

Заслуговує на увагу думка автора, що сьогодні застосування аргументації у судах загальної юрисдикції України не має належного рівня обґрунтування, який воно має в розвинутих країнах. Це зумовлено тим, що під судовою аргументацією розуміють механічне застосування норм права без відповідної релевантності до ситуації, нехтуються норми і цінності права. Застосування судової аргументації обґрунтовують недоречними посиланнями на міжнародну судову практику, зокрема Європейського суду з прав людини, без належного її осмислення, а також без розуміння фактичних обставин справи та норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження вдало поєднуються з практичними рекомендаціями, спрямованими на вдосконалення судової аргументації, використовуючи досвід європейських країн.

Разом з тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Кістяника Володимира Івановича, не можна не звернути увагу на деякі положення, які мають дискусійний характер та є властивими для будь-якого творчо-наукового пошуку, а саме:

1. Правильно дисертант на сторінці 45 дисертації зазначає, що «така ознака права, як динамічність, не дає можливість однозначно встановити, що логіка має вирішальне значення для побудови аргументів. Не заперечуючи цінний внесок логіки на розвиток судових процесів, варто зазначити, що цей підхід перестав мати «монопольне становище» в царині судового нормозастосування. А судова аргументація все частіше стала ґрунтуватися на неформальних підходах, демонструючи себе як структуру, на яку все більше впливають нелогічні фактори, що характеризують право як динамічне явище».

Хотілося б почути, що відносить дисертант до нелогічних факторів і який вплив вони мають на право?

2. У своїй роботі, розкриваючи праґма-діалектичний підхід у судовій аргументації, дисертант частково піднімає питання інституту окремої думки, який останнім часом набуває все більшого поширення. Чи досліджували Ви окремі думки суддів у рішеннях Конституційного Суду України і особливості їх аргументації? Вони є більш аргументованими, ґрунтуючись на правових цінностях, у порівнянні з рішеннями суду, чи навпаки?

3. Правильно зазначає дисертант, (С. 101) що в системі романо-германського права особливе місце посідають принципи. Вони впливають із норм законодавства та закріплені в них. Важлива роль відводиться принципам, які походять із судової практики і є орієнтиром для обґрунтування судового рішення та складником аргументації. У цьому

контексті застосуванню підлягають принципи, які містяться у типових справах, що трапляються у верховних або конституційних судах. Дуже вагома роль принципів права вбачається, зокрема, у практиці Федерального Конституційного Суду Німеччини. Чи піддавали аналізу рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини де були застосовані принципи права?

4. На С. 116 дисертант зазначає, що «сьогодні питання релевантного застосування практики Європейського суду з прав людини є дискусійним, оскільки певна частина осіб, які досліджують і займаються нормозастосуванням, вважають, що своєму застосуванню підлягають тільки рішення, які стосуються України. Водночас існує думка прихильників позиції, що для того, аби вважати, що рішення є дійсно аргументованим, потрібно повністю застосовувати практику Європейського суду з прав людини». Є необхідність уточнити позицію автора з даної проблеми.

Висловлені зауваження на дисертацію не змінюють в цілому позитивної оцінки роботи. Дисертація Кістяника В. І. «Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика» є завершеним науковим дослідженням, що робить певний внесок як у вітчизняну, так і світову юридичну науку. Текст дисертації, її основні положення і висновки, винесені на захист, апробовані в опублікованих працях. Автореферат дисертації передає її зміст. Результати дисертаційного дослідження мають певну цінність для науковців, можуть бути корисними при розробці концепцій, а також внесенні змін до чинного законодавства України. Значну цінність вони будуть мати і для суддів, прокурорів, адвокатів та інших суб'єктів правозастосування. Вони можуть стати основою при написанні відповідних розділів підручників і навчальних посібників, а також застосовуватись в учбовому процесі при викладанні таких дисциплін як «Теорія права», «Конституційне право», «Порівняльне правознавство».

Висновок: Дисертація Кістяника Володимира Івановича на тему «Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (зі змінами), а її автор, Кістяник Володимир Іванович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії
права та держави Інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

О.М. Ковальчук

Підпис
Вчений
Карауль
27.0

